

Микола Алексієвць, Ірина Федорів

ЖИТТЯ Й ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЬГИ ЖУЛКОВСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ХХ СТ.

У статті висвітлюється життя й діяльність відомої тернопільської громадсько-політичної діячки О. Жулковської у контексті національно-визвольного руху.

Ключові слова: Ольга Жулковська, Організація Українських Націоналістів, Українська Повстанська Армія, національно-визвольний рух, Українська Самостійна Соборна Держава.

Вільний національний розвиток і повне національне відродження на державницькій основі – є об'єктивною тенденцією нової епохи незалежної України, необхідною складовою розвитку етнонаціональних відносин та консолідаційних процесів у перехідний період. І якщо донедавна розв'язання національного питання було важливою складовою державної політики, пов'язаної з переходом від тоталітаризму до демократичної, правової держави, то сьогодні воно не втрачає своєї актуальності у зв'язку із збереженням історичної пам'яті, потребою вивчення проблем національно-визвольного руху, особливо ХХ століття.

Сучасні українські політичні сили повинні звернутися не лише до духовного, але й організаційного потенціалу національної ідеї, вищим втіленням якої є національна незалежність. Українська державницька ідея повинна відкинути і національну вузькість, і заперечення або недооцінку національних інтересів, і тенденцію до гегемонізму. Йдеться про першочергове втілення в життя послідовного демократизму в етнонаціональних відносинах, врахування впершу чергу національного фактора у завданнях розбудови України. Такою була ідеологія українського національно-визвольного руху середини ХХ ст., такою вона мала б бути сьогодні – у 2009 р.

На жаль, перші роки сучасного державотворення, що відбувалися в атмосфері панування необільшовицького підходу до вирішення цих питань з боку нових політичних сил, що перебували в емоційному полоні руйнування старого, плюндрування системи, майже насильницького нав'язування суспільству власного, суб'єктивного бачення України як суверенної держави, у якому, на жаль, “загубилась” національна ідея як така взагалі; бачення, не підкріпленого інтелектуальною скарбницею, історичним досвідом минулого, бачення, де інтереси вузької еліти, як правило, видавались за інтереси народу, затьмарюючи інтереси особистості на фоні тотального зубожіння народу, що в результаті відкинуло суспільство назад, на рівень економічного розвитку 40–50-річної давності, а в концептуальному плані – на рівень ідей ХІХ – початку ХХ ст., тобто блискучих колись поглядів, які аж ніяк не враховують сучасних реалій.

Справа тут не просто у подоланні “білих плям” в історії українського державотворення, а в виваженому об'єктивному аналізі своєї національної історії в контексті європейської. По-друге, йдеться не лише про заповнення певних прогалів у політичній свідомості, але й розгляд національних державотворчих процесів з першоджерел, які приховувались у спецховищах багато десятиліть.

Такий підхід є принципово важливим в умовах, коли деяким дослідницьким працям початкового періоду незалежності неоліберальною демократичною “хвилею” стимулювалося “утікання в історію” (за тисячі і мільйони років), вишукувалися саме там “недоторкані коріння українства” та його цілковита осібність від вселюдськості, коли заохочувалися тенденції до “відокремлення” історії суто українського етносу від історії інших етносів, що населяють Україну та від історії її сусідів.

Безумовно, що сьогодні українська національна ідея має бути позбавлена шовіністичних захіань і спрямована на максимальний синтез поєднання загальнодержавного, загальнонаціонального та особистісного інтересів. Таке гуманістичне розуміння національної ідеї в її геополітичному, соціологічному, духовному вимірах тепер має особливе значення для подолання небезпеки крайнощів як імперської тенденції, що виходить від наддержав, так і агресивного екстремістського націоналізму, який часто є ні чим іншим, як реакцією на агресивний колоніалізм [1, с. 5].

Українська національна ідея завжди була пов'язана з синтезом національного й соціально-демократичного визволення, пошуком нових форм співіснування особи й суспільства. Визвольний рух втім, поляризує конкретні форми ідеологічної свідомості згідно з соціальними позиціями сторін, які брали чи беруть участь у цій боротьбі, поляризує й саме суспільство, етнос. Зрештою, нинішня територія України як земля українського етногенезу є результат політичного розвитку, в якому етнічна сторінка історії та її політична, військова, дипломатична й економічна не завжди збігалися. Відтак народний елемент українства не тільки “компенсував” державне життя, а й виявляв себе певною мірою як політичний еквівалент майбутньої національної держави [1, с. 5].

Становленню української державності передував тривалий історичний процес формування й розвитку нації. Відтак вагомим значення набувають дослідження з історії середини ХХ ст., періоду національно-визвольного руху під проводом Організації Українських Націоналістів (ОУН) і Української Повстанської Армії (УПА), і в цьому ключі питання ролі жіноцтва у процесі боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД).

3-поміж багатьох відомих діячок українського жіночого руху – членів ОУН періоду Другої світової війни та повоєнних років – вирізняється постать тернополянки Ольги Жулковської (1928). Її діяльність віддзеркалює долю цілого покоління українських жінок, які мужньо й жертвовно боролися за українську державність у складних умовах середини ХХ ст. та в період здобуття й розбудови вже незалежної України, з 1989 р. – й до сьогодні. Суспільно-політична й організаційна робота О. Жулковської тісно переплетена з такими відомими особистостями українського жіночого визвольного руху середини ХХ ст. як Дарія Ребет, Катерина Зарицька, Ірина Козак, Галина Дидик, Юлія Ганущак, а в теоретико-методологічному плані, звичайно ж з Оленою Кисілевською, Ольгою Басараб, Міленою Рудницькою, Оленою Степанів та ін.

Тож дослідження життя й діяльності О. Жулковської у зазначений період в контексті загальних подій національно-визвольного руху ХХ ст., що є метою запропонованої статті – важливе для відтворення цілісної картини новітньої історії України, дасть можливість краще збагнути чимало неоднозначних подій, характер й суть західноукраїнського жіночого руху в період діяльності українського підпілля, що донині є предметом гострих дискусій науковців та широкого загалу як явища поліфонічного й суперечливого.

У 40–50-х рр. минулого століття український народ відкрито виступив проти німецько-гітлерівського та російсько-сталінського тоталітарних режимів. Боротьбу за незалежність України політичними методами вела ОУН, військовим – УПА. Кожне з цих формувань мало свою структуру, тактику, методи, проте їх об'єднувала спільна мета – здобуття УССД [2, с. 64].

Після розколу Організації, революційно-політична ОУН під проводом С. Бандери виробила власну програму боротьби, проголошену в “Маніфесті” у грудні 1940 р. У її основу були покладені революційні принципи, що спиралися на “власні сили українського народу”, відкинувши орієнтацію на чужі [2, с. 64].

Структурно Провід ОУН (б) поділяв територію на Землі–Краї–Області–Округи–Надрайони–Райони–Підрайони–Кущі–Станиці. На кожному структурному рівні були організовані референтури: організаційна, військова, пропагандистська, фінансово-господарська, молодіжна та служби безпеки.

Структура УПА оформилась в серпні 1943 р., коли Головний Військовий Штаб, який очолював Р. Шухевич відокремився від Проводу ОУН.

З початку німецько-радянської війни Провід ОУН закликав увесь український народ піднятися на боротьбу з ворогом. Після першої радянської окупації значна кількість членів і симпатиків ОУН потрапила в руки тоталітарної машини. Багатьох було знищено фізично, інших “поселили” на сибірських просторах. Постало завдання налагодити втрачені зв’язки та підготувати нові кадри. Почали формуватися жіночі підрозділи, відтак поруч із чоловічою успішно запрацювала жіноча сітка ОУН [2, с. 65].

Саме в цей час, у 1943 р. серед сотень інших стає членом Юнацтва ОУН і О. Жулковська [3, с. 6]. Таке рішення було результатом сімейного національно-патріотичного виховання, як згадує п. Ольга, у “родинному домі с. Глібів Гусятинського району, нас: сестру Стефу, мене і брата Зеновія, змалку навчали любити свій народ, виробляли бійцівський дух, ненависть до окупантів, що ми як дороговказ пронесли через усе життя”. Батько Ольги Андріївни був головою “Кружка Рідної Школи” та “Сільського Господаря”, неодноразово організовував у селі Глібів вшанування видатних історичних подій, концертів та вистав [4, с. 3]. Сестра Стефа закінчила Тернопільську українську гімназію “Рідна школа”. У 1943 р. була призначена керівником жіночої мережі у центральний штаб ОУН с. Антонівці Шумського району, де й загинула за нез’ясованих обставин [5, с. 585]. Ольга, після закінчення сільської школи вступила до Терехівської торгової школи, де під впливом місцевих учителів продовжилось формування її особистості як національно свідомої українки [4, с. 3].

Початок німецько-радянської війни знаменував новий етап й українсько-польських взаємин, оскільки фактично відбулося вирівнювання становища українців і поляків за умов нацистського і більшовицького панування, а відтак складалася умова для укладення польсько-українського альянсу в боротьбі проти Німеччини та СРСР.

В обох середовищах почалися гострі дискусії про можливі моделі співпраці. В українських політичних колах домінувала позиція ОУН-самостійників-державників, яка виступила за припинення українсько-польського протистояння та нормалізацію стосунків. Еміграційний уряд Польщі у Лондоні, підпільні польські сили на окупованих українських землях поставили своєю основною метою відновлення польської влади на теренах, що входили до Другої Речі Посполитої. Вони хотіли звільнення цих земель силами Армії Крайової і встановлення тут польської влади до приходу Червоної Армії. Проте національні ідеї, які втілювали українське і польське підпілля, виявилися протилежними. Отже, ситуація, яка склалася на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни, призвела до зіткнення національних інтересів обох народів. Відтак, під впливом геополітичних чинників українсько-польські стосунки перетворились в українсько-польсько-німецько-радянські. Наявність німецького та радянського факторів була вкрай негативною і часто підштовхувала місцеве населення до відкритого міжетнічного збройного протистояння [6, с. 303].

У таких умовах для створення органічного зв’язку між усіма структурами визвольних сил ОУН–УПА на рівні станиця–підрайон–район–повіт–округа існував “живий зв’язок” (нерви визвольних сил), який підтримували молоді патріоти. Від його правильного функціонування залежав успіх боротьби УПА. На далекі лінії зв’язку, як правило, виводились досвідчені бойовики, забезпечені відповідними пароллями. На місцевому рівні зв’язок часто забезпечували дівчата, які поєднували водночас функції розвідниць, медичних сестер, харчових інтендантів [7, с. 182].

Загалом до компетенції жіночої сітки ОУН входило: підготовка юнацтва, поширення пропагандистських матеріалів, листівок, налагодження зв’язків між провідниками різних рівнів, організація санітарної служби, господарські функції тощо [2, с. 65]. Такі завдання, як зв’язкової УПА, були покладені і на О. Жулковську: всіляко підтримувати повстанців, заготовляти їжу, відносити в призначене місце, ставити знаки перестороги, носити грипси на визначеній для неї території зв’язку до сіл Вікно і Буцики, тримати зв’язок з лікарем в м. Скалат. Під час перебування у їхній хаті військового капітана для безпеки від облави і обшуків переховувала районного провідника “Коріння” – Павла Заплітного [4, с. 4].

Відтак, допомога жінки у справі збирання розвідувальних даних, перевезення підпільної літератури, передачі таємних повідомлень, налагодженні зв'язку між розрізненими відділами УПА була в умовах підпілля неоціненною [2, с. 70].

Більшовицькі карателі за це масово арештовували таких зв'язкових й піддавали нелюдським тортурам задля отримання інформації. Як згадує О. Жулковська, “з кожним днем поширювалися арешти, вивезення на Сибір, напади НКВД з обшуками й грабунками. Ми змушені були вдома не ночувати. Сестра Стефа почала кликати мене на Волинь. Згідно з дозволом обласного Проводу, провідника “Орла” і “Карата” мені дано зв'язок і на початку січня 1945 р. я пішла на Волинь” [4, с. 4].

О. Жулковська працювала у різних селах Кременецького, Шумського, Почаївського районів, де поширювала пропагандистські матеріали із закликами опиратися тиску радянської влади [4, с. 4]. Референтура пропаганди відіграла тоді особливо важливу роль у справі поширення ідей націоналістичного руху. Всі оунівські інструкції рекомендували проводам різних рівнів направляти в цей підрозділ найкращих, найздібніших людей. Найвищим органом усєї мережі був Головний осередок пропаганди [2, с. 71].

З сестрою Стефанією О. Жулковська так і не зустрілась, НКВД знищило її. Через хвороби залишатись на Волині ставало все важче. Провід дозволив їй у травні 1945 р. повернутися додому [4, с. 4]. Знову допомога й підтримка повстанців, паралельно – навчання на бухгалтерських курсах в м. Скалаті. Після закінчення, працювала на базі “Главтекстильторг” м. Тернополя в бухгалтерії, не покидаючи зв'язку із повстанцями, виконуючи різні доручення [4, с. 4]. У післявоєнну п'ятирічку боротьба збройного підпілля ОУН проти радянських порядків на теренах краю була особливо гострою. У перехресному двобої бойовиків ОУН з підрозділами МВС–МДБ гинули кращі сини і доньки України [7, с. 242–243]. Нація, як писав Т. Шевченко у “Кобзарі”, стала мов той ланцог “живих, мертвих і ненароджених”. Тому ворог намагався вирвати з душі і серця українського народу повстанську традицію, культ борця, який пострілом вкорочував собі життя у криївках, гинучи невідомим.

Заблокувавши військовими гарнізонами галицькі села, радянська влада поклала надії на негайне знищення українського повстанського руху, аналізуючи водночас причини власних невдач, приймаючи невідкладні рішення з проблем ліквідації повстанських структур краю [7, с. 239].

Розпочались масові репресії населення, всіх, хто хоч якось причетний до підпілля. За період існування радянської держави через систему концтаборів СРСР пройшли мільйони українців. Посилюючи національне і соціальне гноблення народів як ворогів Москви, СРСР переслідував також військово-стратегічні й економічні цілі.

Відстежуючи географію розташування концентраційних таборів, бачимо, що більшість їх знаходилась у РРФСР, в її безлюдних місцевостях, де приховувалась від світу нелюдська поведінка московитів над політичними в'язнями. В основному всі вони добували й обробляли мілітарно-стратегічну сировину (уран, мідь, цинк, вугілля, нафту, газ), вирубували ліси, будували міста і канали. Руками політичних в'язнів ЦК КПРС збудував сотні засекречених підприємств з найменшою затратою засобів, здійснив надіндустріалізацію європейської і сибірської території Росії. У цій небаченій на планеті експлуатації людини чи не найбільше зазнали поневірянь українці, колишні члени ОУН, вояки УПА та симпатички визвольного руху [7, с. 282].

Така важка доля чекала й О. Жулковську. 19 січня 1950 р. її родину, а через день і Ольгу Андріївну, забрали на пересильний пункт в Копичинці. Перетерпівши постійні допити й тяжкі тюремні умови, через два місяці, з присудом на довічне заслання без права повернення, їх повантажили в товарні вагони і повезли в Амурську область РРФСР. А далі – проживання в палатках при 25-градусному морозі, в землянках, залитих водою, голод, холод, важка праця на будівництві доріг та цегельного заводу, без ніякої механізації [4, с. 5]. Доводилось самим випалювати й формувати цеглу, і щодня носити наперед себе по п'ять цеглин (з нормою три тисячі на тиждень). Там, у неволі, О. Жулковська вийшла заміж, народила двох синів, один з котрих помер немовлям, поховала бабусю [4, с. 5].

Після смерті Й. Сталіна, настало деяке полегшення, але надії на повернення додому не було. Як “недисциплінованій”, і такій, що порушує встановлені правила поведінки, знаходити роботу за спеціальністю О. Жулковській не дозволяли. У таких умовах вона серйозно захворіла, і лише у 1959 р. поверталась на Україну як інвалід праці. В Тернополі її зустріла швидка допомога, одразу забравши до лікарні [4, с. 6].

З часом п. Ольга почала працювати, неодноразово змінюючи місце роботи через переслідування, недовіру, дискримінацію, найменшу платню та трактування як “ізмінника Родіни”. Попри це, продовжила заочне навчання, закінчила середню школу, Львівський технікум [4, с. 6]. Довелося пережити ще одну травму – трагічно загинула донька Леся, що народилася вже на Україні. Залишився син Роман [4, с. 6]. Скільки ж таких понівечених життів української жінки, котра силою духу, працею, самопожертвою вистраждала незалежну Україну?

Мабуть, справжнє полегшення і свободу відчула О. Жулковська аж у 1989–1991 рр., в час відродження Української держави. Зроблене нею за період незалежності лише підтвердило її національно-патріотичні переконання. О. Жулковська стає співорганізатором Тернопільських обласних організацій “Союзу українок” і “Ліги українських жінок” (нині – її голова), Пласту, членом ради Спілки політв’язнів і репресованих та обласної комісії з визнання ОУН–УПА воюючою стороною. З ініціативи О. Жулковської засновано громадський музей родини Голоядів у с. Теклівка Підволочиського району та присвоєно ім’я цієї родини школі в с. Магдалівка [8, с. 584].

На початку 90-х рр. Ольга Андріївна була учасницею першого з’їзду українців у Джанкої (Крим), форуму українців у Сумах, одним із організаторів створення “Восту” в Петропавлівській Дніпропетровській області та походу на Запоріжжя з виступами “перед ще заляканим народом”, поїздки на підтримку Чорноморського флоту з хором “Заграва”, членом “Круїзу Злагоди”, який проводився на кораблі по Дніпру, з виходом в міста для проведення мітингів та численних зустрічей зі школярами, студентами, громадськістю міст і сіл України. Слід згадати, що О. Жулковська була неодноразовим делегатом на з’їздах й конференціях Народного Руху України, “Союзу Українок”, Спілки політв’язнів і репресованих, “Меморіалу”, Конгресу Українських Націоналістів та Всеукраїнської Ліги Українських Жінок, у створенні яких брала активну участь [4, с. 7–8].

За роки незалежності з’явилося чимало видань, у яких опубліковані матеріали про події національно-визвольного руху. Згадаймо хоча б низку досліджень чернівецького історика Н. Мизака із циклу “За тебе, свята Україно”, в яких, на основі архівних документів та спогадів учасників ОУН–УПА всеосяжно аналізується визвольна боротьба українського народу, в основному в Тернопільській області, проведено реєстр воїнів і членів Організації, з’ясовано їх внесок у розбудову української держави [7; 9].

Проте праці О. Жулковської “У нас нема зерна неправди за собою”, “Бабусю, розкажіть мені справжню казочку” [3–4], а також статті, спомини, вірші, опубліковані у періодичних виданнях, зайняли свою нішу в українській новітній історіографії з проблем національно-визвольного й жіночого рухів ХХ ст. Прочитати їх повинен кожен свідомий українець, щоб знати правду про борців за волю України, їх героїзм, мужність, жертвність і дивовижну самопошвяту.

Увагу привертає перша з названих публікацій авторки, у другому розділі котрої “Вони були нашим дороговказом і світлом правди” з великою шаною, на конкретних прикладах і фактах розповідається про подвижницьку працю українських священиків, отців Степана Качалу, Теодора та Миколу Цегельських [3, с. 17–33]. У ньому ж висвітлено громадсько-політичну діяльність видатних українських жінок – діячок січового та просвітньо-культурного рухів під час Першої світової війни та у міжвоєнний період, а саме, Олени Степанів, Дарії Гнатківської-Лебідь, Гандзі Дмитерко, Алли Горської, Софії Галечко [3, с. 34–44]. Тему жінки у всіх проявах суспільного життя періоду діяльності ОУН–УПА продовжила О. Жулковська у наступному розділі книги. Перед читачем постають яскраві образи легендарних дочок українського народу Надії і Галини Дидик, Ванди Демків, Мирослави Яцишин, Луції

Бачинської-Вовк, Михайлини Голінати, Марії Нички-Окаринської, Ірини Сенік та інших, які ще по-справжньому не поціновані в незалежній Україні [3, с. 45–158].

Окремий компонент рецензованої книги становлять вірші її авторки, в яких висловлені болі й тривоги за долю України [3, с. 159–196].

У другій з зазначених вище публікацій, призначеній для дітей старшого шкільного віку, О. Жулковська оповідає “справжню казку” про героїчні сторінки української історії. Її увагу не оминули події козацької доби, Першої світової війни, як часу творення січового стрілецтва, національно-визвольної революції 1917–1921 рр., міжвоєнного двадцятиріччя та періоду діяльності ОУН–УПА [4].

Як зазначила у своїй біографії О. Жулковська, “найважливіша мета моєї праці сьогодні – посвята служінню своєму знедоленому народові, допомога самотнім та репресованим. Друга важлива моя ціль – це виховання нашого молодого покоління в дусі патріотизму, любові до свого народу та зміцнення незалежності нашої Батьківщини” [4, с. 8]. Опубліковані нею праці лише сприятимуть цій меті, а життя і діяльність – буде чудовим прикладом для українського юнацтва. Прикладом справжньої української жінки – берегині роду, котра народжувала й виховувала дітей, дбала про затишок в оселі, і серед усього цього безміру справ знаходила час зайнятися справами громадської та державної ваги, бо це було для неї честю – служити Україні.

Надіємось, що імена сотень інших діячок національно-визвольного руху – відомих й невідомих – знайдуть своє відродження в нинішньому складному процесі державотворення, таке потрібне для пізнання глибин історичної пам’яті, яка буде жити нашу патріотичну свідомість, збуджувати силу й енергію на благородному й складному шляху самоутвердження українського народу.

Список використаних джерел

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза. – 942 с.
2. *Онишко Л.* Роля жіноцтва в національно-визвольному русі середини ХХ ст. // *Визвольний шлях.* – Кн. 10. – К. – 2002. – С. 64–75.
3. *Жулковська О.* У нас нема зерна неправди за собою. Кн. 2. – Тернопіль: ТзОВ “Терно-граф”, 2007. – 204 с.
4. *Жулковська О.* Бабусю, розкажіть мені справжню казочку. – Тернопіль: ТзОВ “Терно-граф”, 2007. – 56 с.
5. *Стефанія Жулковська* // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК “Збруч”, 2004. – С. 585.
6. *Свинко Й.* Вихідці з тернопільського краю – чільні провідники національно-визвольної боротьби ОУН–УПА на західних окраїнах українських землях у 40-х роках ХХ століття // *Збірник праць. Т. 2: Національно-визвольні змагання українського народу у ХХ ст.* – Тернопіль, 2006. – С. 302–324.
7. *Мизак Н.* За тебе, свята Україно. Бережанський повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА (Козівський район): Книга шоста. – Чернівці: Видавничий дім “Букрек”, 2007. – 456 с.
8. *Ольга Жулковська* // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК “Збруч”, 2004. – С. 584.
9. *Мизак Н.* Південне Надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН–УПА. – Чернівці, 1998. – 446 с. *Мизак Н.* Чортківський надрайон ОУН. – Чернівці, 2000. – 416 с. *Мизак Н.* Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Книга третя. – Чернівці, 2002. – 418 с. *Мизак Н.* Бучацький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Книга четверта. – Чернівці, 2004. – 400 с. *Мизак Н.* Кам’янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА. – Книга п’ята. – Чернівці, 2006. – 352 с.

Mykola Alexiyevevs, Iryna Fedoriv

LIFE AND ACTIVITY OF OLGA ZHULKOVSKA IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN THE 20TH CENTURY

In the article the life and activity of the famous Ternopil public and political figure Olga Zhulkovska in the context of national-liberation movement are outlined.

Key words: Olga Zhulkovska, Ukrainian Nationalist Organization, Ukrainian Uprising Army, national liberation movement, Ukrainian Independent State.